

8. Paul Goble. Moscow's War in Ukraine Deepens Divides Among Russia's Cossacks. *Eurasia Daily Monitor* Volume 14 Issue 74. Washington, D.C.: The Jamestown Foundation. June 6, 2017. URL: <https://www.refworld.org/docid/593e84894.html>
9. Voloshin G. Kazakhstani Cossacks in Media Spotlight Because of Ukraine Crisis. *Eurasia Daily Monitor*. Volume 11 Issue 147. August 11, 2014. URL: <https://jamestown.org/program/kazakhstani-cossacks-in-media-spotlight-because-of-ukraine-crisis>.
10. Gabdulkhanov R. (Con)trolling the Web: Social Media User Arrests, State-Supported Vigilantism and Citizen Counter-Forces in Russia. *Global Crime*. Volume 21, 2020. Issue 3-4: Watchful Citizens: Policing from Below and Digital Vigilantism, pp. 283-305, DOI: 10.1080/17440572.2020.1719836
11. Ionatamishvili E., Szwed R. Framing of the Ukraine–Russia conflict in online and social media Representations of the conflict in discourse in Facebook, Vkontakte and internet portals: DELFI, korrespondent.net, pravda.com.ua, kyivpost.com and onet.pl. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. Riga: NATO StratCom COE, May 2016.
12. Matychak T. Why Are Cossacks Key to Understanding the Ukrainian Nation? *Ukraine World International*. March 13, 2019. URL: <https://ukraineworld.org/articles/ukraine-explained/why-are-cossacks-key-understanding-ukrainian-nation>
13. Mieliekiestsev K. Polish-Ukrainian relations and the issue of historical grievances in the societies of two countries. Історичні і політологічні дослідження. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. № 1. С. 270–283.
14. Mieliekiestsev K. The “Post-truth era” and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. *15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = შპრეზუდობ გზის 15-ე დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09–10. Tbilisi, Georgia, 2020. pp. 24–32.*
15. Мелекесцев К. Історія України в політичних маніпуляціях епохи постправди. *Історичні і політологічні дослідження*. №1 (66). С. 130–142. DOI: <http://dx.doi.org/10.31558/2079-1828.2020.1.10>
16. Мелекесцев К. Ключові питання історії України в контексті нових маніпулятивних технологій у мережі інтернет. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю „Тоталітаризм як система знищення національної пам’яті“, 11–12 червня 2020 року*. Львів: Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 41–44. (Соціальні комунікації ідеологічна цензура, тоталітарна риторика і нові маніпулятивні технології у пресі, на радіо, телебаченні, рекламі, в мережі інтернет: історія і сучасність).
17. Мелекесцев К. Історичний обрах Івана Богуна у сучасному інформаційному просторі. *Поділля в роки Української національної революції середини XVII століття / Матеріали Всеукраїнської науковокраєзнавчої конференції, приуроченої 370-й річниці героїчної оборони Вінниці на чолі з полковником Іваном Богуном*. Вінниця, 4 березня 2021 р. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2021. 260 с

УДК 305-053.5:902.2:726](477.6)»637»

РІВЕНЬ ГЕНДЕРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ У ДІТЕЙ ДНІПРО-ДОНСЬКОЇ БАБИНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В. О. Касьян, Р. О. Литвиненко

Анотація. Питання особливостей функціонування соціальних інститутів традиційних суспільств, до яких входить і система статевовікових класів, стає дедалі популярним в наукових колах. Актуальною проблемою у цьому поступі є визначення рівня гендерної диференціації у недорослих верств населення, яке, на думку авторки статті, є яскравим показником добробуту суспільства. Культурне коло Бабине, зокрема дніпро-донська бабинська культура, посідає чільне місце у бронзовому віці Східної Європи, а тому визначення рівня дитячої диференціації за статтю є важливим елементом для розуміння соціальних і гендерних процесів, що відбувалися у цьому суспільстві.

Ключові слова: Східна Європа, бронзовий вік, дніпро-донська бабинська культура, гендер, діти.

Актуальність запропонованої теми пов’язана з постійним зростанням зацікавленості у вивченні соціальних та духовних аспектів життя пра- і протоісторичних народів. Багато десятиліть дослідники вивчали феномен бабинського світу, поринаючи у вивчення археологічних джерел, встановлюючи фактаж і досліджуючи практику поховальних обрядів. Попри певні досягнення у розробці гендерних проблем бабинської спільноти, чимало її аспектів залишаються невисвітленими. Дніпро-донська бабинська культура (далі –

ДДБК), як первинний осередок генези культурного кола Бабіне, є яскравим представником моделі укладу традиційного скотарського суспільства та найбільш придатною для встановлення особливостей гендерного розподілу дорослих по поховальному реманенту. Авторку статті, з огляду на окреслену вище проблематику і дослідження, зацікавило питання щодо рівня гендерної диференціації у недорослих верствах населення ДДБК. Чи була вона, у чому вона проявлялася?

Процес, в якому біологічні відмінності між чоловіками та жінками використовуються як засоби соціальної класифікації, носить назву гендерної диференціації. Цей процес є вкрай важливим для розуміння хитросплетінь соціальних відносин між індивідами як сьогодні, так і багато тисячоліть назад. В традиційних суспільствах чітке розподілення обов'язків і ролей між чоловіками і жінками, відповідало за здорове функціонування плем'я. Якщо чоловіки, як більш фізично-розвинуті, виступали у ролі годувальників родини, то жінки вели господарство, народжували й виховували дітей. Така доволі логічна картина пояснює той факт, що саме дорослі індивіди стають об'єктом вивчення гендерної диференціації в архаїчних суспільствах, бо в них цей розподіл проявляється найяскравіше серед усіх вікових груп.

Наша робота побудована на основі аналізу джерельної бази поховань ДДБК, яка була нагромаджена проф. Р. О. Литвиненком. Сама база налічує 1260 поховань, які хронологічно відносяться як до раннього етапу існування культури, коли поховання були насичені реманентом, так і до пізнього етапу існування, де фіксується тенденція до невиразного поховального супроводу або його відсутності. Нами нараховується 924 кістяка, серед яких була встановлена приблизна приналежність до однієї з двох вікових груп – дорослі або діти, з яких нами було відібрано 170 дитячих та підліткових поховань (135 та 35 відповідно). На жаль, велика кількість дитячих та підліткових поховань малоінвентарна чи безінвентарна, тому інформаційний потенціал джерел невисокий. Щодо історіографії питання, зазначимо, що вагомий внесок у вивченні статевовікового напрямку зроблено Р. Литвиненком [1, с. 157–187; 2, с. 156–170; 3, с. 72–73], О. Гришук [4, с. 44–53; 5, с. 17–21], О. Орловською [6, с. 48–52], А. Єпімаховим [7, с. 170], Н. Берсеньовою [8, с. 838].

Археологиня Н. Берсеньова у своїй докторській дисертації зазначила, що дослідження дитинства в археології дозволить простежити закономірності розвитку соціальних відносин, зрозуміти особливості гендерних та економічних моделей [8, с. 56–58]. Від себе додамо наступну думку: гендерний розподіл – явище соціальне, а тому й припускає наявність певних соціальних зобов'язань і навантажень. Наявність таких у дитини може свідчити про гостру необхідність у «додаткових руках» і вихованні нової кваліфікаційної сили, щоб полегшити навантаження на дорослого. Здається, привчання дітей до праці здійснювалося з раннього віку. Безперечно, діти долучалися до праці з самого рання, однак у похованнях дітей КК Бабіне не було знайдено таких артефактів, які би прямо вказували на використання дітей у трудовій сфері (виключення становлять крем'яні відщепи, але їх тлумачення не є однозначним). Етнографічні джерела демонструють, що дитяча праця відіграє чималу роль в архаїчних суспільствах: діти допомагають у домашніх справах, навчаються ремеслу, доглядають за молодшими дітьми, працюють в полі, пасуть худобу [8, с. 127–129]. Тобто у віці 3–0 років батьки доручали дітям посильну роботу, щоб останні не відволікали дорослих від завдань, що вимагають значних трудових і часових затрат. У праці В. Буркової «Дитинство у східно-африканських народів хадза і датога» зазначається, що плем'я датога з малих років починають доглядати за худобою: хлопчикам довіряють пасти невелике стадо, а дівчатка допомагають по господарству і доглядають за молодшими дітьми [9]. Якщо дорослі вдало пораються зі своїми завданнями, дитинство в такому випадку залишається пролонгованим, оскільки соціальні обов'язки покладаються на дитину поступово, ймовірно з проходженням обряду ініціації та набуттям статусу дорослого. І навпаки, коли дорослим необхідна допомога, то дитина у такому суспільстві втрачає можливість бавитися, вона з дитинства привчається до певного виду роботи (до прикладу: полювання – для хлопчиків, прядіння – для дівчаток), від якої буде залежати добробут

племені. Тобто, коли дитина ще не має соціальної статі, її навантаження відповідає її віку, а не необхідності виживання. Така різниця в сприйнятті недорослої верстви племені дорослою може бути викликана рівнем добробуту та демографією даного суспільства.

Тут постає питання, а як саме можна дослідити рівень гендерної диференціації у дитячій спільноті? Звісно ж, завдяки аналізу супровідного реманенту та кроскультурних зіставлень. У ході проведеного дослідження нами були відібрані дитячі поховання, вік яких був точно або приблизно встановлений на рівні до 15 років. Таких виявилось 58 поховань, що становить 35,8 % недорослих. Було встановлено, що 10 небіжчиків (17,2 %) належать до молодшої вікової групи, 25 (43,1 %) – відносяться до раннього і зрілого дитинства (3–10 років), і ще 23 (39,7 %) померли в перехідному віці (10–15 років). Решта поховань не мають точного визначення віку, однак, швидше за все, вони також у своїй більшості відносилися до молодшої вікової групи.

Відомо 24 поховання з антропологічно визначеним віком і поховальним інвентарем. З них 3 померлих належали до молодшої вікової групи (12,6 %), 10 – до старшої (41,6 %), 11 – до підліткової (45,8 %). Велика частина небіжчиків молодшої вікової групи супроводжувалась керамікою, одне поховання супроводжувалося бляшаною руркою (що є рідкістю для поховання такої маленької дитини), знаходимо і сліди шкіри ВРХ.

Для старшої вікової групи (3–10 років) характерним є значна кількість астрагалів, шкіри тварин (в більшості ДРХ, проте в двох випадках трапляється і шкура ВРХ і коня), намисто, крем'яні відщепи. Особливо цікавим можна вважати наявність в одному похованні гральних кісток зі стаканчиком, а в іншому випадку – так званого конуса. Для підліткової групи найбільш характерними були сліди шкіри тварин, причому саме для цієї групи є характерною шкура ДРХ. Тут же ми знаходимо астрагали (проте їх кількість невелика, порівняно зі старшою віковою групою), трапляється керамічний посуд.

В результаті такого аналізу, можемо припустити, що кількість дитячих поховань з інвентарем підвищується, в залежності від віку їхньої смерті, що вказує на поступове зростання соціальної ролі людини в цьому суспільстві.

Було виявлено, що серед дитячих поховань не траплялися стріли. Цікавим і показовим видається той факт, що дитячі поховання майже не супроводжувалися реманентом, що виступає гендерним маркером. Наприклад, серед хлопчачих поховань були відсутні воїнські атрибути. Аналогічна картина спостерігається і для дівчачих поховань. Тут на думку спадає сюжет, описаний А. Єпімаховим при вивченні синташтинської культури: в дитячому похованні (вік смерті – близько восьми років) був знайдений набір наконечників стріл. Певний перелік підстав дозволив автору припустити «досить ранню статеву ідентифікацію» в середовищі синташтинського населення [8, с. 123]. Зворотну ж картину ми спостерігаємо в КК Бабіне. Наважимося припустити, що статеві ідентифікації у бабинців відбувалися не надто рано і припадала на підлітковий період, коли підлітки проходили обряд ініціації і набували право на носіння певних предметів, характерних лише для дорослих чоловічих чи жіночих верств суспільства. На користь цієї гіпотези свідчать і інші супровідні артефакти, як то астрагали [10, с. 74–76] та, на нашу думку, шкіри дрібної рогатої худоби. Ці категорії артефактів є найбільш поширеними для дитячого стану та є гендерно-нейтральними, хоча асоціюються вони переважно з жінками та дітьми. Потрібно зазначити, що якщо про роль астрагалів в похованнях ДДБК досліджено достатньо багато, то про роль шкур, у контексті статево-вікової диференціації, відомо мало. Авторка припускає, що перевага шкур ДРХ (над шкурами коня і ВРХ) у дітей, дає підставу думати, що і цей дитячий поховальний інвентар був «безстатевим».

За такої логіки викладення думок, стає очевидним, що дитяча верства у бабинців до обряду ініціації гендерно не диференціювалася. Проте, слід зважати і на такий факт, як незадовільний стан збереження кістяків. Дослідникам важко визначити чітку вікову приналежність, провести комплексний аналіз поховань та їх наповнення через їх фрагментарність, тому висновки базуються лише на наявному джерельному арсеналі. Цей масив включає два красномовних поховання – Чотири Брати та Запорожець. Поховання

Чотири Брати 12/10, судячи з обрядових характеристик (західна орієнтація, лівий бік), належало хлопчикові й містило маленьку кам'яну сокирку [11, с. 127]. Важливою тут видається думка О. Орловської щодо використання таких макетів дітьми у контексті ігор, дослідниця акцентує свою увагу на семантиці полювання або ж, знахарства (гра в шамана). Влучним видається її припущення щодо спадковості передачі професійного спрямування, з ремаркою відсутності такої на ранньому етапі існування ДДБК [6, с. 50] .

Іншим важливим і яскравим комплексом є поховання Запорожець 1/16 (рис. 1) [12, с. 226]: дитина молодшої вікової групи, судячи з обрядових характеристик (східна орієнтація, правий бік), була дівчинкою і супроводжувалася великою кількістю прикрас: намистинки, бісер, 2 пронизки [12, с. 210–211]. Були ідентифіковані череп бика та рештки м'ясної напунтної їжі. Р. Литвиненко зазначає, що м'ясна вирізка туші навколо хребта найчастіше супроводжувала саме жіночі поховання [5, с. 20], але ж у цьому випадку присутній й череп бика, який за підрахунками авторки статті, не є типовим для дитячого віку.

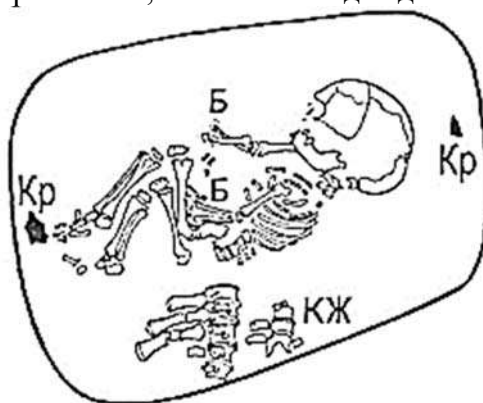

Рис. 1. Запорожець, курган 1 поховання 16 (за Р. О. Литвиненком [12, с. 226])

Наявність цих двох унікальних поховань дає можливість зробити наступні висновки. Наразі через брак археологічних джерел важко встановити взаємозв'язок між віком і статтю небіжчика, а також семантичним навантаженням речовини. Натомість певні артефакти, вочевидь, зберігали роль гендерних маркерів не лише після проходження обряду ініціації, а й до цього. Дослідниками виявляються так звані «гендерно нейтральні» артефакти, як то астрагали і шкури ДРХ. До моменту ініціації на дитину не покладали соціальні функції гендерного порядку, притаманні для дорослих чоловіків і жінок. Зважаючи на вищевикладену аргументацію, припускаємо, що у більшості випадків в суспільстві дніпро-донської бабинської культури, *ранньої статевої диференціації майже не відбувалося*. Виняток наразі становлять два унікальні комплекси, наповнення яких може бути пов'язане з високим соціальним статусом, набутим при народженні або упродовж життя під час «рольових ігор».

Аннотация. Вопрос особенностей функционирования социальных институтов традиционных обществ, к которым относится и система половозрастных классов, становится все более популярным в научных кругах. Актуальной проблемой в этом контексте является определение уровня гендерной дифференциации в детских слоях населения, которое, по мнению автора статьи, является ярким показателем благосостояния общества. Культурный круг Бабино, в частности днепро-донская бабинская культура, занимает особое место в бронзовом веке Восточной Европы, а поэтому определение уровня детской гендерной дифференциации является важным элементом для понимания социальных процессов, происходивших в этом обществе.

Ключевые слова: Восточная Европа, бронзовый век, Днепро-Донская Бабинская культура, гендер, дети.

Abstract. The question of social features of the functioning of traditional societies, which includes the problem of gender and age differentiation, is becoming increasingly popular in scientific circles. An important sub-problem in this process is to determine the level of gender differentiation in the juvenile population, which, according to the author of the article, is a powerful indicator of the well-being of society. The Babyne Cultural Circle, in particular the Dnieper-Don Babyne Culture, occupies a prominent place in the Bronze Age of Eastern Europe, and therefore determining the level of child differentiation by sex is an important element for understanding the processes taking place in this society.

Key words: Eastern Europe, Bronze Age, Dnieper-Don Babyne Culture, gender, children.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвиненко Р. О. Днепро-Донская бабинская культура (источники, ареал, погребальный обряд). *Матеріали та дослідження з археології Східної України*. Л: СЛУ, 2006. № 5. С. 157–187.
2. Литвиненко Р. О. Статеві-вікова диференціація в поховальному обряді бабинських культур. *Матеріали та дослідження з археології Східної України. Від неоліту до киммерійців*. Л: Вид-во СЛУ, 2007. № 7. С. 156–172.
3. Литвиненко Р. О. Культурне коло Бабіне: потенціал гендерних досліджень. *Від палеоліту до козацької України: Анотації Міжнародної конференції до 100-літнього ювілею Дмитра Яковича Телегіна* (Київ, 21–23 листопада 2019 року). Київ: Видавець Олег Філюк, 2019. С. 72–73.
4. Гришук О. М. Жінки в бабинському соціумі. *Донецький археологічний збірник*. 2016. № 20. С. 44–53.
5. Гришук О. М. М'ясна напутня їжа в похованнях Дніпро-Донської бабинської культури. // *Донецький археологічний збірник*. 2018. № 21. С. 17–25.
6. Орловська О. Ю. Ще раз про астрагали в похованнях бабинської культури (ДДБК). *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. Том 2 / Ред. кол. Хаджинов І. В. та ін. Вінниця: ДонНУ, 2016. С. 48–52.
7. Епи́махов А. В. Южное Зауралье в эпоху средней бронзы. Челябинск: изд-во Южно-Уральского гос. ун-та, 2002. 170 с.
8. Береснева Н. А. Возрастная и гендерная дифференциация в обществах Южного Урала II тыс. до н.э. (По материалам погребальных памятников): Дис. ... доктора ист. наук. Екатеринбург, 2019. 838 с.
9. Буркова В. Детство у восточно-африканських народів хадза і датога. *Теория моды. Одежда. Тело. Культура*. 2008. Вип. 8. URL: <https://polit.ru/article/2008/09/12/burkova>
10. Литвиненко Р. О. Поховання культурного кола Бабіне з астрагалами. *Древности 2005*. Харків: ХІАО; НМЦ «МД», 2005. С. 74–86.
11. Литвиненко Р. А., Зарайська Н. Р. Курган епохи бронзи у села Запорожец (басейн Кальмиуса, Северо-Восточное Приазовье). *Археологический альманах №14*. Донецьк, 2003. С. 203–232.
12. Романовская М. А. Работы Багаевского отряда. *Археологические открытия 1974 г.* М.: Наука, 1975. С. 127–128.

УДК 327.8(470+571)

СКЛАДОВІ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ РОСІЇ ЗА КОРДОНОМ

І. І. Мусіюк, І. Г. Паніна

Анотація: У статті розглянуте питання образу держави та його складових, впливу негативних складових збірної образу країн на загальну репрезентацію та, зокрема, висвітлення негативних складових образу Російської Федерації за певними критеріями на прикладі різних міжнародних джерел з використанням соціологічних опитувань. В основу дослідження покладено структурно-функціональний метод, який полягав у дослідженні конкретних складових негативного образу держави, на основі якого був проведений аналіз. У ході дослідження можна дійти до висновку, що образ держави є неоднорічним явищем, яке включає в себе багато показників, зокрема, негативних, які можуть суттєво вплинути на загальний образ того чи іншого суб'єкта міжнародних відносин. Російська Федерація виступає прикладом неоднозначного гравця на міжнародній арені, складові образу якого тільки підсилюють негативне сприйняття щодо держави міжнародною спільнотою.

Ключові слова: образ держави, негативні складові, Російська Федерація, показники.

Поняття образу держави включає в себе різні складові, які в цілому формують загальну картину уявлення про той чи інший суб'єкт. Якщо складові образу держави мають негативне забарвлення або принаймні не відповідають загальноприйнятим нормам, то великою є ймовірність того, що цілісне уявлення про державу також буде негативним. Примітним є той факт, що уявлення про Російську Федерацію на міжнародній арені є складним предметом для дослідження, оскільки його природа неоднозначна і вимагає аналізу чинників, щоб наблизитися до спільного знаменника. Стаття присвячена розгляду саме негативної сторони репрезентації Російської Федерації різними міжнародними інституціями та дослідницькими центрами, включаючи дані соціальних опитувань. На сьогодні особливої актуальності набувають дослідження, які присвячені аналізу різних